

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

Сергій Чемеркін

ДУШЕЮ В МОВІ (до ювілею доктора філологічних наук, професора І. Г. Матвіяса)

1 травня виповнилося 85 років відомому українському вченому-мовознавцю, автору ряду ґрунтовних досліджень у галузі граматики, діалектології та лінгвостилістики — *Іванові Григоровичу Матвіясу*.

Народився Іван Григорович на Львівщині — у с. Карів Сокальського району. 1950 року закінчив Львівський університет імені І. Франка, а далі — аспірантура Інституту мовознавства імені О. О. Потебні, робота на кафедрі української мови Дрогобицького педінституту. 1955 року переходить на роботу в Інститут мовознавства, а вже через рік захищає кандидатську дисертацію.

Знаковим для молодого науковця став 1962 рік, коли побачила світ його монографія «*Синтаксис займенників в українській мові*». У цьому виданні автор звернув увагу на категорію слів з особливою семантико-граматичною природою. Висновки, зроблені автором на матеріалі художньої літератури і публіцистики від часів І. Котляревського до другої половини ХХ століття, а також фольклорних текстів, засвідчили: займенники — це найрізноманітніша і найстрокатіша з граматичного погляду частина мови. Ця праця стала одним із класичних творів у сучасній граматиці.

Того ж року у видавництві «Радянська школа» з'явився посібник *«Курс сучасної української літературної мови. Морфологія»*. Хоча це видання було рекомендоване студентам-заочникам педагогічних інститутів, воно зайняло чільне місце з-поміж посібників, де поєдналися системний виклад теорії про самостійні й службові частини мови з багатим ілюстративним матеріалом, історичними коментарями.

Співпраця Івана Григоровича з вищими навчальними закладами плідно продовжувалася. 1974 року вийшла його книга *«Іменник в українській мові»*, у якій ґрунтовно розглянуто вузлову проблему граматики — аналіз іменникових словоформ. У виданні, яке розраховане на вчителів-філологів та викладачів мови у вищих навчальних закладах, читач знайшов нормативні та позанормативні іменникові форми, що не охоплені шкільними граматиками й підручниками для вищих навчальних закладів, проте становлять певні труднощі у педагогічній практиці.

Працюючи в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні, а з 1991 р. — в Інституті української мови НАН України, І. Г. Матвіяс завжди залишається активним учасником наукових дискусій.

Окремий етап у житті Івана Григоровича зайняла робота над тритомним *Атласом української мови*. Довготривала праця проходила у складних умовах. По-перше, сама специфіка матеріалу вимагала особливих підходів до видання — унікального в українській лінгвістиці. По-друге, часи, на які випало створення цього видання, були не найкращі, адже через економічну нестабільність завершення цієї роботи відкладалося на далеку перспективу. Тому не дивно, що третій том Атласу з'явився лише зовсім недавно.

Атлас української мови став знаковою працею в сучасній україністиці та славістиці. Під час виконання цієї роботи активізувалися дослідження усіх українських діалектів, що дало змогу не лише систематизувати певні говіркові явища, а й виявити нові діалектні риси. Координацію цього проекту на різних етапах здійснювали відомі українські мовознавці-науковці, серед яких найактивнішим був і І. Г. Матвіяс. Новий проєкт вимагав інших підходів до вивчення мовних явищ, тому

потрібна була специфічна методика підготування матеріалу. У формуванні такої методики значна роль належить Іванові Григоровичу — у 1960-х з'являються його праці «Інструкція для складання карт до Атласа української мови», «Засади картографування і коментування матеріалів до Атласу української мови», «Специфіка III тому Атласу української мови» та ін. Авторитетний Діалектолог вказує також на прикладне значення цього неординарного видання, зокрема, на можливість використання його у шкільній практиці.

Держава високо оцінила цю працю — президентським указом № 1103 за 2006 рік авторський колектив Атласу української мови у трьох томах, зокрема й І. Г. Матвіяса, удостоєно Державної премії в галузі науки і техніки.

1990 року світ побачила ще одна монографія Івана Григоровича — «Українська мова і її говори». Ця праця стала синтезом знань про дві форми вияву загальнонародної мови — літературну мову та народні говори. Тут було окреслено проблеми походження української мови, її діалектного членування, а також акцентовано увагу на взаємовідносинях народних говорів і української літературної мови.

Можливість повно дослідити певні мовні процеси з'явилася лише за часів Незалежності. У цей час І. Г. Матвіяс активно працює над такою складною темою, як варіантність літературної мови. А 1998 року вийшла книга «Варіанти української літературної мови», яку присвячено питанням варіантності літературної мови упродовж її складної історії.

Одне з чільних місць в історії української літературної мови займають праці І. Г. Матвіяса про взаємовідносини народних говорів і літературної мови саме на матеріалі творчості українських письменників. Кожне таке дослідження — титанічний труд, де виокремлено, систематизовано одиниці діалектної системи, які використовуються в літературній мові. Перу Івана Григоровича належать дослідження мови Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, С. Руданського, Ю. Федьковича, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, Б. Грінченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, У. Кравченко та ін. Праці І. Г. Матвіяса у цій галузі мовознавчої науки переконують, що кожен майстер художнього слова через індивідуальний

стиль, в основі якого лежать народні говори, збагатив українську літературну мову, її стилістичну систему. Про перспективність такого типу досліджень свідчить той факт, що сьогодні в умовах тотальної інформатизації суспільства ці матеріали після оцифрування можуть показати рівень діалектного проникнення в сучасну українську літературну мову, структурування мовно-стилістичних особливостей за регіонами тощо.

І нині Іван Григорович Матвіяс активно вивчає мовотворчість українських письменників, досліджує процеси, що відбуваються в різних сферах мовознавства. Бажаємо йому міцного здоров'я, творчої наснаги і з нетерпінням чекаємо нових наукових розвідок.